

YANGI O'ZBEKISTONDA TARIX SOHASINING DOLZARB MASALALARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

KONFERENSIYA TO'PLAMI

2026

URGANCH INNOVATIONS UNIVERSITETI

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari [Matn]: to'plam. – Urganch: 2026. – 212 b.

Dunyo tamaddunida **tarix fani** alohida va muhim o'rin egallaydi. Tarix boshqa fanlardan farqli ravishda insoniyat jamiyati taraqqiyoti, davlat va sivilizatsiyalarning shakllanishi, jamiyat hayotida yuz bergan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarni izchil hamda tizimli ravishda o'rganadi. Tarix ilmi o'tmish voqealarini tahlil qilish orqali bugungi kunni anglash va kelajakni belgilashda ahamiyatli hisoblanadi.

“**Yangi O'zbekistonda tarix sohasining dolzarb masalalari**” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plamidagi ilmiy tezis va maqolalar tarix sohasida amalga oshirilgan so'nggi tadqiqot va yangiliklarni keng ilmiy jamoatchilikka yetkazishga xizmat qiladi.

Mas'ul muharrirlar:

t.f.n., professor v.b. R.Abdirimov

PhD., dots. U.Maxmudov

Tahrir hay'ati:

PhD., dots. R.Anyozov

PhD., dots. M.Egamberganova

PhD., dots. B.Satimov

PhD., dots. O.Rajabov

To'plamda keltirilgan tezis (maqola)larning mazmuni, undagi ma'lumotlar va me'yoriy hujjatlar hamda fikr-mulohazalar, takliflarning to'g'riligiga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

BRONZA VA TEMIR DAVRIDA O'ZBEKISTON HUDUDIDA MIKROVOHALARNING TARIXIY TARAQQIYOTI

Nurmetov Sardor Baxtiyorovich

Urganch innovatsion universiteti katta o'qituvchisi,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

Ruslanov Murod Mansurovich

Urganch innovatsion universiteti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada bronza va temir davrida O'zbekiston hududida shakllangan mikrovohalarning vujudga kelish omillari hamda rivojlanish bosqichlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot arxeologik va tarixiy manbalar asosida olib borilib, mikrovohalarning sug'orma dehqonchilik, aholi o'troqlashuvi, xo'jalik faoliyati va madaniy jarayonlar taraqqiyotidagi o'rni yoritib beriladi. Shuningdek, bronza davrida vujudga kelgan dastlabki xo'jalik markazlarining temir davrida murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmalarga aylanish jarayoni qiyosiy-tarixiy yondashuv asosida baholanadi.

Kalit so'zlar: mikrovoha, bronza davri, temir davri, sug'orma dehqonchilik, irrigatsiya, qadimgi jamiyat.

Аннотация. В статье проводится научный анализ факторов формирования и этапов развития микрооазисов, сложившихся на территории Узбекистана в бронзовом и железном веках. Исследование основано на археологических и исторических источниках и раскрывает роль микрооазисов в развитии ирригационного земледелия, оседлости населения, хозяйственной деятельности и культурных процессов. Также с позиций сравнительно-исторического подхода оценивается процесс трансформации ранних хозяйственных центров бронзового века в более сложные социально-экономические структуры железного века.

Ключевые слова: микрооазис, бронзовый век, железный век, ирригация, земледелие, древнее общество.

Abstract. The article provides a scholarly analysis of the factors behind the formation and stages of development of micro-oases that emerged in the territory of Uzbekistan during the Bronze and Iron Ages. Based on archaeological and historical sources, the study highlights the role of micro-oases in the development of irrigated agriculture, population sedentarization, economic activities, and cultural processes. Using a comparative-historical approach, the transformation of early Bronze Age economic centers into more complex socio-economic structures of the Iron Age is also assessed.

Key words: micro-oasis, Bronze Age, Iron Age, irrigation, agriculture, ancient society.

Kirish. O'zbekiston hududi qadimdan Markaziy Osiyoning yetakchi madaniy-tarixiy makonlaridan biri sifatida shakllanib, bu hududda bronza va temir davrlarida murakkab va ko'p qatlamli ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar kechgan. Xususan, mikrovohalar daryo, soy va yer osti suvlariga tayangan holda vujudga kelgan hududiy xo'jalik tizimlari bo'lib, qadimgi jamiyatlarning o'troqlashuvi va

sug'orma dehqonchilik rivojida muhim ro'l o'ynagan [1.B.45-52]. Mikrovoahalar tabiiy-geografik sharoitlar bilan insonning ishlab chiqarish faoliyati o'rtasidagi uzviy aloqani ifodalovchi hududiy tizimlar hisoblanadi.

Bronza davrida (mil. avv. III–II ming yilliklar) mikrovoahalar chorvachilik va dehqonchilik xo'jalik tarmoqlarining dastlabki sintezi asosida shakllanib, yarim o'troq va o'troq aholi manzilgohlarining vujudga kelishiga zamin yaratgan [2.B.58-65]. Temir davriga kelib (mil. avv. I ming yillik) esa irrigatsiya texnologiyalarining takomillashuvi, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi va ijtimoiy tabaqalanish jarayonlarining chuqurlashuvi natijasida mikrovoahalarining iqtisodiy, ijtimoiy hamda siyosiy funksiyalari sezilarli darajada kengaydi [3.B.73-81]. Natijada ushbu hududlar negizida proto-shahar markazlari va ilk davlat tuzilmalari shakllanib, ular Markaziy Osiyoda sivilizatsion taraqqiyotning muhim tayanch bo'g'iniga aylandi.

Tadqiqot Metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida mazkur mavzuning ilmiy jihatdan mukammal yoritilishini ta'minlash maqsadida tarixiy va zamonaviy ilmiy bilish metodlarining majmuasidan foydalanildi. Jumladan, bronza va temir davrlarida mikrovoahalarining shakllanishi va rivojlanishini vaqt va makon kesimida aniqlash uchun tarixiy-xronologik tahlil metodi qo'llanildi. Mikrovoahalar bilan bog'liq arxeologik materiallar, yodgorliklar va madaniy qatlamlarning umumiy va xususiy jihatlarini aniqlashda arxeologik manbalarni qiyosiy o'rganish metodi asosiy o'rin egalladi. Tadqiqotda shuningdek, tabiiy-geografik muhitning xo'jalik faoliyatiga ta'sirini baholash maqsadida geografik-ekologik yondashuvdan foydalanildi. Mikrovoahalarining jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini kompleks tarzda ochib berishda esa sivilizatsion va tizimli tahlil metodlari tatbiq etildi.

Tadqiqotning manbaviy asosini O'zbekiston hududida olib borilgan arxeologik qazilmalar natijalari, qadimgi irrigatsiya tizimlariga oid ilmiy izlanishlar hamda mahalliy va xorijiy olimlarning konseptual tadqiqotlari tashkil etadi. Ushbu manbalar asosida mikrovoahalarining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy funksiyalari ilmiy asosda tahlil qilindi.

Natijalar. Bronza va temir davrlarida O'zbekiston hududida mikrovoahalarining shakllanishi, avvalo, tabiiy-geografik sharoitlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Amudaryo, Zarafshon, Qashqadaryo va Surxondaryo kabi yirik daryo havzalari, ularning quyi oqimlarida shakllangan allyuvial tuproqlar hamda nisbatan qulay iqlim sharoiti sug'orma dehqonchilikning vujudga kelishi va rivojlanishi uchun muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Ushbu hududlarda suv va yer resurslarining uyg'unligi qadimgi aholining xo'jalik faoliyatini barqaror yuritishiga imkon yaratgan hamda mikrovoahalarining tabiiy asosini belgilab bergan.

Mikrovoahalarining barqaror shakllanishi va uzluksiz faoliyat yuritishida suv resurslaridan oqilona foydalanish alohida ahamiyat kasb etgan. Qadimgi kanallar, ariq tarmoqlari va yer osti suvlariga asoslangan koriz tizimlarining paydo bo'lishi sug'orma dehqonchilik maydonlarining kengayishiga olib kelgan. Natijada mikrovoahalar doirasida dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilikning o'zaro uzviy aloqadorligi ta'minlanib, iqtisodiy faoliyatning ko'p tarmoqli modeli

shakllangan. Bu jarayonlar ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi va xo'jalik munosabatlarining murakkablashuviga xizmat qilgan.

Shuningdek, mikrovohalarning rivojlanishida demografik va madaniy omillar muhim rol o'ynagan. Aholi sonining asta-sekin ortib borishi va o'troq turmush tarziga o'tish jarayoni doimiy manzilgohlarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Bunda sug'orish texnologiyalari, yerga ishlov berish usullari va xo'jalik yuritish tajribasining avloddan-avlodga uzatilishi muhim ahamiyat kasb etgan. Natijada mikrovohalar nafaqat iqtisodiy faoliyat markazlari, balki qadimgi jamiyatlarning madaniy an'analari va ijtimoiy tuzilmalari shakllangan hududlar sifatida tarixiy jarayonda muhim o'rin egallagan.

Bronza davrida mikrovohalarning rivojlanishi O'zbekiston hududida qadimgi xo'jalik tizimlarining shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Sopollitepa, Jarqo'ton va Qo'ng'irtut yodgorliklariga oid arxeologik materiallar mazkur davrda mikrovohalarning asosan qishloq-xo'jalik markazlari sifatida faoliyat yuritganini ko'rsatadi [4.B.121-130]. Tabiiy suv manbalaridan foydalanishga asoslangan dastlabki sug'orish inshootlarining paydo bo'lishi dehqonchilik ishlab chiqarishining barqarorlashuviga olib kelib, xo'jalik faoliyatining hududiy doirada rivojlanishini ta'minlagan.

Mazkur davrda yarim o'troq turmush tarzidan to'liq o'troqlashuvga o'tish jarayoni tezlashib, doimiy aholi manzilgohlari shakllangan. Dehqonchilik va chorvachilikning o'zaro uyg'unlashuvi, hunarmandchilik faoliyatining dastlabki ko'rinishlari hamda ichki xo'jalik aloqalarining rivoji mikrovohalarning iqtisodiy jihatdan nisbatan mustaqil hududlar sifatida qaror topishiga xizmat qilgan. Bu jarayonlar keyingi tarixiy bosqichlarda ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning murakkablashuvi uchun muhim asos bo'lib xizmat qilgan.

Temir davrida mikrovohalarning taraqqiyoti O'zbekiston hududida ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlarning murakkablashuvi bilan tavsiflanadi. Sug'orma dehqonchilik texnologiyalarining takomillashuvi natijasida yirik irrigatsion tizimlar shakllanib, ishlab chiqarish hajmi va barqarorligi oshdi, bu esa hunarmandchilikning rivojlanishi va savdo aloqalarining kengayishiga zamin yaratdi. Mazkur jarayonlar ijtimoiy tabaqalanishning kuchayishi, mulkiy va kasbiy tafovutlarning yuzaga kelishi bilan birga kechib, mikrovohalar negizida ilk shahar markazlari hamda dastlabki davlat tuzilmalarining shakllanishiga olib keldi [5.B.140-155].

Bu davrda mikrovohalar nafaqat xo'jalik, balki ma'muriy-siyosiy markazlar vazifasini ham bajara boshlagan.

Muhokama. O'zbekiston mikrovohalari Markaziy Osiyodagi sivilizatsion jarayonlarning muhim bo'g'ini hisoblanadi. Ular Mesopotamiya va Hind vodiysi sivilizatsiyalari bilan qiyoslaganda, suv resurslaridan foydalanishning moslashuvchan va ekologik muvozanatli modeli bilan ajralib turadi. Mikrovohalar orqali hududiy integratsiya, madaniy almashinuv va iqtisodiy barqarorlik ta'minlangan. O'zbekiston hududida shakllangan mikrovohalar Markaziy Osiyodagi sivilizatsion jarayonlarning muhim tarkibiy bo'g'ini sifatida qaraladi.

Ushbu mikrohududlar qadimgi jamiyatlarning tabiiy muhitga moslashuvi va ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etishning samarali modeli sifatida namoyon bo'ladi.

Mesopotamiya va Hind vodiysi sivilizatsiyalari bilan qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston mikrovoahalari suv resurslaridan foydalanishda nisbatan moslashuvchan, lokal sharoitlarga moslashtirilgan va ekologik muvozanatni saqlashga yo'naltirilgan irrigatsion tizimlarga tayanilgan. Masalan, Zarafshon va Qashqadaryo havzalarida shakllangan qadimgi sug'orish tarmoqlari suvdan tejamkor foydalanish va yer resurslarini uzoq muddat barqaror saqlash imkonini bergan.

Mikrovoahalar doirasida shakllangan xo'jalik va madaniy tizimlar hududiy integratsiya jarayonlarini jadallashtirib, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Xususan, Sopolli madaniyati va Baqtriya-Marg'iyona arxeologik majmuasi doirasidagi yodgorliklar mikrovoahalarning nafaqat dehqonchilik va hunarmandchilik markazlari, balki madaniy tajriba va texnologik bilimlar almashinuvi amalga oshgan hududlar bo'lganini ko'rsatadi. Natijada mikrovoahalar orqali iqtisodiy barqarorlik ta'minlanib, turli madaniy an'analar o'zaro uyg'unlashgan hamda Markaziy Osiyoda qadimgi sivilizatsion taraqqiyotning o'ziga xos modeli shakllangan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bronza va temir davrlarida O'zbekiston hududida mikrovoahalarning shakllanishi va izchil rivojlanishi tabiiy-geografik sharoitlar, iqtisodiy faoliyat shakllari hamda madaniy an'analarning o'zaro uzviy uyg'unligi natijasida yuzaga kelgan murakkab tarixiy jarayon sifatida baholanadi. Suv resurslaridan samarali foydalanishga asoslangan mikrovoahalar qadimgi jamiyatlarning o'troqlashuvi, sug'orma dehqonchilikning barqaror shakllarini vujudga keltirish hamda ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Ayniqsa, bronza davrida mikrovoahalarning dastlabki xo'jalik markazlari sifatida shakllanishi va temir davrida ularning yirik irrigatsion, ijtimoiy hamda siyosiy markazlarga aylanishi Markaziy Osiyoda ilk shaharlar va davlat tuzilmalarining paydo bo'lishi uchun mustahkam zamin yaratgan.

Mikrovoahalarni kompleks o'rganish O'zbekiston hududida sivilizatsion jarayonlarning genezisi, ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning shakllanish mexanizmlari hamda inson va tabiat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning tarixiy rivojlanishini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shu jihatdan, mikrovoahalar masalasining ilmiy tadqiq etilishi nafaqat mintaqaning qadimgi tarixini yoritishda, balki Markaziy Osiyodagi sivilizatsion taraqqiyotning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda ham muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarov A. Eng qadimiy shahar. — Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
2. Xolboyev Z, Alimov A. O'zbekistonning arxeologiya yodgorliklari. — Toshkent: Tafakkur qanoti, 2014.
3. Массон В. М. Средняя Азия и древний Восток. — Москва: Наука, 1981.
4. Толстов С. П. По следам древнехорезмийской цивилизации. — Москва: Наука, 1948.
5. Dani A. H., Masson V. M. History of Civilizations of Central Asia. Vol. I: The Dawn of Civilization. — Paris: UNESCO Publishing, 1992.